

עכ"ל. והיינו שאילו לא ניתנו לנו בחג הפסח אלא שתי מצוות האלו של ביעור חמץ ואפיית מצה, היה די בהן, כי יש להן הכח להשפיע נפלאות על האדם. ועלינו רק להתבונן בהן, שנכיר קצת את העושר הגדול שאנו זוכים לקנות בנפשנו על ידי קיום המצוות של השבתת חמץ, ואז נזכה שחדש ניסן יהיה 'ראשון לחדשי השנה', שכל עבודתנו לאורך השנה תהיה נמשכת מאורו של חג הפסח.

(ו) עד הנה ביארנו שחג הפסח הוא החג של השרשת היסודות וקנין אמונה חושית. אמנם כדי לקנות אמונה זו, צריכים להקדים לה את החירות מן היצר הרע, והדרך לצאת מתחת יד היצר הוא כשנחדיר ללבנו את מדות הזהירות והזריזות, והם הכלים המביאים לידי אמונה, כאשר נבאר בעזה"י במאמר הבא.

עבודת חג הפסח – אמונה חושית וביטול הרע

(א) כתבו הקדמונים, שמן הנסים של יציאת מצרים אנו יכולים ללמוד את אמיתתם של יסודי אמונתנו, כי כולם נתבארו על ידי גאולה זו. וכלשון הזהב של הרמב"ן (בסוף פרשת בא שמות יג, טז) בדבריו היסודיים:

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד, ויעשה עמם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם וכו'.

ועיי"ש בדבריו, שהאריך לבאר האיך יש ללמוד מנסי יציאת מצרים, שכל פרט ופרט מסברת הכופרים הוא טעות גמורה.

(ב) אולם, יציאת מצרים, מלבד ידיעת השכל של האמונה הנלמדת ממנה, עוד נתגלה ונתברר לנו על ידה אמיתת האמונה בחוש. ומרחק גדול ישנו בין הידיעה

השכלית להרגשה החושית. דרך משל, רואים אנו אצל רובא דאינשי, שגם מי שיודע שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה עד ראש השנה, מכל מקום הוא דואג על פרנסתו. וטעם הדבר, משום שהוא מאמין רק באמונה שכלית, שיודע שהדבר הוא אמת, אבל עדיין לא הגיע אל אמונה חושית, שאינו מרגיש את אמיתת הדבר. וכך הוא גם בשאר עיקרי אמונה, תכלית הידיעה בהן היא להגיע לאמונה חושית, ולכן לימד אותנו הקב"ה את יסודות האמונה דוקא בדרך של גילויים ונסים, שלא רק נשיג בשכל את אמיתת אמונתנו, אלא נקנה אמונה זו בחוש ובפנימיות ברגשי נפשנו, עד שתהפוך לעצם מעצמנו.

ג) בעל ההגדה כתב "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". וצריך ביאור המשך המאמר, שמשמעותו שיש קשר בין חיוב החכם היודע את התורה במצוה זו, לבין זה שריבוי הסיפור הוא דבר משובח.

אמנם נראה לומר על פי דברינו, כי היה מקום לומר שיסוד מצוה זו הוא להודיע את סיפור יציאת מצרים למי שעדיין אינו יודעו, וממילא החכם יהיה פטור ממצוה זו. לכן בא בעל ההגדה להשמיענו שאינו כן, אלא אפילו מי שיודע את התורה מחוייב במצוה זו, כי אין תכליתה של המצוה להודיע את המציאות, אלא להחדיר אותה לתוך חושינו. ולכן כל המרבה לספר הרי זה משובח, כי רבוי הסיפור מעורר את תחושת הלב שתכנס בו האמונה ותשרה בתוכו.

ד) ונראה עוד, שמטעם זה מצינו בדיני הסדר שיש כמה דברים שעושים כדי שישאלו התינוקות. וקשה, וכי ליל הסדר ניתן רק לתינוקות. ועוד, הרי לא מצינו שישתנו דינים אלו למי שאין לו בנים קטנים, וכיצד שייכת אצלו התקנה שישאלו התינוקות? אמנם הן הן הדברים, כי כל החילוק בין גדול וקטן הוא רק בשכלו, אבל בגופו וחושיו שוים הם. וכיון שתכלית מצות הסיפור היא שנקנה האמונה בחוש ולא רק בידיעה, לכן כל ישראל נוהגים מנהג קטנים ועושים בתוך הסדר מעשים בשביל ה'תינוק' שיש בכל אחד ואחד.

ה) ובאמת דבר זה הוא יסוד בחינוך ובמסורת היהדות, שאינה רק מסירת הידיעות, אלא החדרת האמונה החושית לדור הבא. הנה כתב הרמב"ן בפירושו על התורה (דברים

ד, ט):

אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר עליה מאד וכו', ולא לשכוח את מעמד הר סיני ואת כל הדברים אשר ראו עיניך שם, את הקולות ואת

הלפידים, את כבודו ואת גדלו ואת דבריו אשר שמעת שם מתוך האש וכו'. והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי תורה באים אלינו מפי משה בלבד, אף על פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת, יכנס ספק בלב האנשים. אבל כשהגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו, ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק וכו', כי אנחנו היודעים בשקריותו.

והיינו שתכלית מעמד הר סיני, והמצוה לזכרו, היא מפני שעל ידיו נתבררה אמיתת התורה בחוש, לא רק בקבלה ובידיעה, ולכן לא תועיל שום טענה לגרום לנו להסתפק בו. אך קשה, שתועלת זו היא רק לדור מקבלי התורה עצמם, ואיך נתקיימה לדורות מעלה זו של ידיעה חושית במתן תורה. ועמד על זה הרמב"ן שם וכתב:

זהו שאמר שם 'גם בך יאמינו לעולם', כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלי ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דברי הבל ואין בם מועיל.

וכוונתו, שאף שהבנים לא ראו מעמד הר סיני, אבל הם יאמינו במה שמסרו להם אבותיהם.

אך לכאורה קשה, כיון שכל תכלית מעמד הר סיני היא שנאמין בחוש במה שראינו בעינינו, ולא תהא אצלנו רק ידיעה בעלמא, אם כן איך תועיל מסירת הידיעה לבניהם, הלא סוף סוף הבנים לא ראו אותו מעמד גדול, ואצלם יהיה כדבר שנתאמת בקבלה, ותהיה אפשרות שיחול בו ספק.

(ו) אמנם התירוץ הוא שאין סומכים רק על זה שישמע הבן מאביו, אלא שיראה אצל אביו איך הוא מתנהג על פי ידיעה, באופן שניכר שהאב ראה את המעמד בעיניו, ואז גם הבן יקנה בלבו אמונה חושית כאילו גם הוא זכה להיות במעמד הגדול והנורא ההוא. זה יסוד כל החינוך שלנו לאמונה, שאינה נמסרת בלימוד וסיפור גרידא, אלא במה שרואים הבנים אצל הוריהם היאך הם חיים את אמונתם.

וידוע בשם הסטייפלער זצ"ל, שהאופן היותר מועיל לחנך את הילדים לאמונה הוא, שהאם תברך ברכת 'שהכל נהיה בדברו' בכוונה. ומעשה שהיה, שבשנת תשל"ב חטפו מחבלים ערביים מטוס נוסעים לירדן, ובין השבויים היו הג"ר יצחק הוטנער זצ"ל, ויבל"ח האחים חכם יוסף וחכם אברהם הררירפול שליט"א. באותה שעה נשאלה אמם, הרבנית הררירפול ע"ה, איך היא מחזיקה מעמד בשעה שבניה נמצאים בידי

רוצחים אכזרים. השיבה להם: "בכל עת שאני מרגישה שאמונתי נחלשת קצת, לוקחת אני כוס מים ומברכת עליה בכוונה, ותיכף חוזרת לאיתני..." הנהגה נוספת שמעתי בשם הג"ר אברהם שור שליט"א, שאמו מעולם לא אמרה לו 'תלך לאכול' או 'תלך לישון', אלא 'תברך ברכה' או 'תקרא קריאת שמע שעל המטה'.

אם גדלים בבית כזה, אין צורך בדרשות לקנות האמונה. כך הוא דרך החינוך לאמונה חושית, וזו עבודת חג הפסח להשריש בלבנו אמונה זו.

ז) כתוב בהגדה 'כנגד ארבעה בנים דברה תורה'. וביאור הענין הוא, שהתורה מדברת אל כל אחד ואחד כפי דרגתו וכח הבנתו. הרי ילד לומד דף גמרא בחדר, וחוזר ולומדו כשהוא בחור בישיבה, ועוד פעם כשהוא אברך הלומד בכולל, ואם יזכה להיות ראש ישיבה יכול הוא ללמדו פעם אחרת, ובכל מדרגה שהוא עומד - מוצא טעם והבנה חדשים, כפי מה שהוא.

ושמעתי הקלטה מאת הג"ר אלי' שוויי זצ"ל שהיה מדבר בכינוס של כמה ראשי ישיבות ורבנים, והעיד ששמע מפי הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל, שהתשובה לכל שאלה בחיים נמצאת בתורה, והראה כמה דוגמאות לזה. ואמר שדבר זה מורה באצבע כי תורה מן השמים. ועולה מזה, שהתורה דיברה לכל אחד ואחד לפי דרגתו, ועל כל מאורע ומאורע לפי עניינו.

אולם נראה שבהגדה של פסח יש דבר נוסף, והיינו שהתורה פרטה איך לפרש ולברר את גאולת מצרים לכל אחד ואחד, ולא סמכה על כך שכל אחד יבין את הסיפור כפי מדרגתו. ונראה בטעם הדבר, שכיון שהאמונה הנקנית על ידי מצוה זו היא היסוד שעליו מושתת כל עבודתנו, לכן לא הניחה התורה שנבין מעצמנו איך להולמו לכל יחיד ויחיד, אלא פירשה לנו את הדרך איך להטעים את הדברים באזני כל בן ובן. וכל כך למה, כי החדרת האמונה החושית לתוך לבנו היא יסוד כל התורה כולה.

ח) והנה, אף שקנין האמונה הוא חלק גדול מעבודת היום של פסח, אבל העבודה אינה מסתיימת בכך. הרי אמרו בהגדה "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". וקשה, אם התכלית היא האמונה, למה אנו זקוקים לראות בעצמנו כאילו אנחנו יצאנו ממצרים, הלא די אם נכיר בברירות שסיפור יציאת מצרים הוא אמת לאמתה, ונרגיש את האמונה הזאת בחוש, אבל למה צריכים להרגיש כאילו אנחנו יצאנו משם.

כיוצא בזה שמעתי מעשה ממו"ר הרה"ג ר' מאיר הרשקוביץ שליט"א על הג"ר יחזקאל לוונשטיין זצ"ל, שפעם נסע במונית עם נהג שאינו שומר תורה ומצוות, וסיפר

הנהג שהיה מטייל עם חבריו, ובא נחש וכרך עצמו על אחד מהם, ואותו חבר קרא "שמע ישראל" ולפתע ברח הנחש. סיים הנהג את סיפורו ואמר, שאותו חבר חזר בתשובה שלמה מהתעוררות הנס. שאלו ר' יחזקאל זצ"ל: "ולמה אתה לא חזרת בתשובה?" השיב נהג המונית: "למה אחזור בתשובה, הלא הנחש לא בא עלי?..." פשוט לכל בר דעת שאין לך טפשות גדולה מזו, מה לי אם בא הנחש עליו או על חבריו, הלא בין כך ובין כך נתבררה לשניהם אותה אמת.

ואם כן יש לתמוה גם עלינו, למה צריכים לראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים, הלא בלאו הכי כל יסודות האמונה נתבררו מתוך יציאת מצרים, בין אם אירעו לנו בין אם אירעו לאבותינו.

ט) עוד יש לעיין, שהנה מדברי הרמח"ל מבואר, שיש בענין חג הפסח תוכן אחר לגמרי. שכתב (דרך ה' חלק ד פרק ח אות א) וז"ל:

ענין החמץ והמצה הוא, כי הנה עד יציאת מצרים היו ישראל מעורבים בשאר האומות גוי בקרב גוי, וביציאתם נגאלו ונבדלו וכו'. ולענין זה נצטוו בהשבת החמץ ואכילת המצה וכו'. והנה זה עיקר ענינו של חג המצות, ושאר מצוות הלילה הראשונה, כולם ענינים פרטיים מקבילים לפרטי הגאולה ההיא.

מבואר מדבריו, שיסוד ענין חג הפסח הוא, שהוא זמן של גאולת והבדלת הטוב מתוך הרע.

ונראה לבאר דבריו קצת, דהנה התורה קראה למצרים 'כור הברזל' (דברים ד, כ). והיינו כמו שהכור מצרף את הזהב, כך מצרים היה המקום שנועד לטהר את ישראל. הרי שהקב"ה גילה לאברהם אבינו את גלות מצרים בשעה שכת עמו ברית. וצריך להבין, הלא שעת כריתת ברית היא זמן של אהבה, ולמה בישר לו על הגלות באותה שעה. אלא הטעם הוא, כי באמת הגלות היתה לטובתן של ישראל, שעל ידה נזדככו ונטהרו, ודוקא בשעת האהבה ראה הקב"ה לבשרו עליה.

ומהלך הטהרה הוא, שהנה המצריים היו דומים לבהמות, וכמאמר הכתוב (יחזקאל כג, כ) אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזָרְמַת סוּסִים זָרְמָתָם. וביאור הדברים, שהרי כתב הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק ה) שאדם שעושה רק את מה שהוא נהנה ממנו אינו נקרא אדם אלא בהמה בצורת אדם. והיינו שהמצב במצרים היה ממש כמצב באמריקה היום, שגויי הארץ חיים רק להנאתם, המסעדות המה בתי הדת שלהן, מילוי תאוותם היא העבודה זרה שלהם, ונמשלו כבהמות נדמו. לא כן בני ישראל, המה בבחינת אדם,

ולכן אמרו חז"ל (יבמות סא, א) אתם קרויים אדם, ואין אומות האדם קרויים אדם. כי בני ישראל משליטים שכלם על גופם, כובשים את תאוותם ומתנהגים בהנהגה הראויה לאדם. על זה כתב הרמח"ל שבגאולת מצרים נבדלו ישראל מאותה טומאה - המצרים נותרו במדרגת 'בהמה' ועם ישראל התרומם למעלת 'אדם', ומשום שמעלה זו קנו בהיותם בארץ מצרים, לכן נקראה מצרים 'כור הברזל'.

(י) אך עדיין צריך ביאור, היאך אפשר שכלל ישראל השיגו מדרגה זו במצרים, הרי ארץ מצרים היא ההיפך הגמור מזה, שהמצריים היו נמשכים אחרי תאוותם לגמרי, ואדם נמשך בדעותיו אחרי אנשי מקומו. וכאשר אדם רוצה שבנו יקנה מעלה מיוחדת, עליו להביאו למקום שיש לאנשיה מעלה זו, והם ישפיעו עליו ללמוד ממעשיהם, ואם כן קשה, כיצד קנו ישראל מעלה ההפוכה מדרכם של אנשי המקום.

אמנם סדר גידולם של כלל ישראל היה, שהעמידה בנסיון היא שעמדה להם לקנות את מעלת ה'אדם'. בני ישראל גרו למעלה ממאתים שנה בין אותם שטופי זמה, ומכל מקום לא נכשלו בעריות, ובכך קנו את מעלתם. ואף שהיו עובדי עבודה זרה ונפלו למ"ט שערי טומאה, אבל בעומק פנימיותם עדיין היו טהורים, ודבר זה היה נראה במה שלא שינו את שמם, לשונם ומלבושם, כי שלשת דברים אלו מראים על עצם מציאותם. והטוב ההוא הטמון בתוכם של ישראל, יצא אל הפועל ביציאת מצרים.

הרי עולה לנו שיסודו של חג הפסח הוא היציאה והגאולה של הטוב מתוך הרע והטומאה, וכמו שהבאנו לעיל מדברי הרמח"ל. אך קשה, איך מתאים הדבר עם מה שבררנו לעיל שעיקרו של פסח הוא קנין האמונה, ומה הקשר והשייכות בין שני ענינים אלו.

(יא) ונראה לבאר, כי אף שהאמונה היא יסוד היסודות, אבל לא די בזה שנאמין בשכלנו לבד, וגם אם הגיעה האמונה אל לבנו ומרגישים אותה בחוש, עדיין לא באנו אל התכלית. שהרי אנו רואים בני אדם רבים המכירים את נפלאות הבורא המתגלים בתוך הבריאה, ועומדים ומכריזים 'מה רבו מעשיך ה', ומכל מקום אין זה משפיע על מעשיהם. אלא התכלית הנרצית היא שהאמונה תביא את האדם לידי קבלת עבודת, שיקבל על עצמו עול מלכות שמים לעבוד את השי"ת בכל לבבו ונפשו. ועיין בחובות הלבבות שהאריך בזה בכמה מקומות, שיסוד עבודת ה' הוא שהאדם יתבונן בכל החסד וההטבה שהקב"ה עושה בשבילו, ועל ידי זה ירגיש שהוא מחוייב ומשועבד להשי"ת, ויקבל על עצמו לעבדו באמת. וכמאמרו הידוע של הגרי"ס זצ"ל, כי יש לך אדם

שבשעה שקורא קריאת שמע מייחד את הקב"ה על שבעה רגיעים ועל ד' רוחות הארץ, אבל הוא שוכח להמליך את הקב"ה גם על עצמו.

וזוהי האמונה שאדם צריך ללמוד ולהשיג בחג הפסח - אמונה המביאה אל העבדות. ולכן יש חיוב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כי רק על ידי שיתבונן אדם שהוא עצמו הרויח וקיבל הטבה מיציאת מצרים, יגיע להכרת חיובו לקבל על עצמו עול עבודתו יתברך. וכבר הבאנו במקום אחר דבריו של המשגיח הגה"צ ר' ירוחם ליוואוויץ זצ"ל, שמי שקנה את האמונה בפסח אבל לא בא לידי קבלת עבודתו, חיסר את עיקר עבודת חג הפסח.

(ב) על פי הדברים האלה, נבוא לבאר את הקשר שבין קנין האמונה, ובין גאולת הטוב מתוך הרע. והיינו, כי ידוע שהרמב"ם קורא למדותיו של האדם 'דעות'. ובהשקפה ראשונה אינו מובן, שהרי המדות הן בלבו של אדם והדעות בשכלו. אמנם ביאור הדברים הוא, שדעותיו של אדם מושפעים ממדותיו. אדם הלהוט אחר מילוי תאוותיו נמצא תחת שליטת יצרו, וזה מטשטש את שכלו עד שאינו יכול להכיר גם את הדעה האמיתית.

והנה ידועים דברי החובות הלבבות, שעיקר מלחמת היצר היא לגרום ספקות במה שהיה ברור אצל האדם. ואין כוונתו שהיצר הרע משתדל לעורר ספק אצל האדם שמא העולם קדמון, או שמא אין הקב"ה משגיח על עולמו בהשגחה פרטית, אלא היצר משתדל לפעול שיסודות האמונה לא יהיו ברורים אצל האדם. והדבר העיקרי המעכב את האדם מלהכיר את אמיתת אמונתו, הוא מדותיו הרעות ותאוותיו.

ולכן, בחג הפסח שאנו רוצים לקנות את האמונה, לא די בכך שנכירנה בשכלנו, אלא צריך שגם תחדור ללבנו עד שנכיר בטובתו של הקב"ה ונרגיש מחוייבים להיות עבדים נאמנים לו, ועל כן מוכרחים אנו לבטל את הרע שבתוכנו ולגאול את הטוב הטמון בנו, כי לולא זה, הרי התאווה והמדות הרעות יעכבו עלינו מלהגיע אל ההכרה וההרגשה הזו. אבל אם מבטלים ומבערים את הרע מתוכנו, אזי נוכל להשיג את האמונה באופן שתביא אותנו לקבלת עול מלכותו.

(ג) זו עבודתנו בימים אלו, להשתדל לקנות את האמונה קנין גמור, שאמונתנו לא תשאר כדבר שכלי בלבד, אלא תהיה מושגת בחושינו ותחול על מעשינו. בודאי שצריכים להתחיל בדברים קטנים, כי אי אפשר לקפוץ כמה מדרגות, אבל מוכרחים לעשות איזה שינוי. ואי אפשר לזכות לזה בליל הסדר אלא על ידי הכנה דרבה לפני כן, על ידי התבוננות בענינים אלו קודם החג, כדי שנבוא לימי הפסח שקועים בענינא

דיומא. והתורה עצמה הורתה לנו את הצורך בהכנה, בכך שציוותה על בדיקה וביעור המכנינים אותנו לקדושת היום טוב עצמו. וכבר הזכרנו את דברי ר' ירוחם זצ"ל, שאם לא הגענו אלא לקיום מצוות אלו כבר כדאי לנו ודיינו בכך.

ועל ידי שאנו משליטים את שכלנו על גופנו, נזכה למעלת 'אדם', שרק ישראל זוכים לתואר זה. והנה אנחנו נמצאים בדור חלש מאד, וההשחתה מבחוץ - בין בעניני דעות ובין בעניני צניעות וקדושה - גדולה עד מאד. אבל כבר כתבו הראשונים שמאמונת "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" אנו באים לידי ציפייה לישועה. כי כמו שהקב"ה הוציא אותנו מתוך מ"ט שיערי טומאה שהיינו שרויים בהם במצרים, כך יוציא אותנו מתוך הגלות המר הזו, מתוך כל החושך וההסתרה, למצב שנכיר כולנו כי רק רוחניות ויראת שמים הם יסודות החיים. נחזק את עצמנו עכשיו, ונזכה לראות בקיום מאמרם ז"ל (ראש השנה יא, ב) 'בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל'.

עבודת חג הפסח – אמונה ועבודת

(א) חג הפסח קרוי 'חג האמונה'. חג זה שקבעתו התורה כזכר לגאולה ממצרים, הוא הזמן המיועד לחזק את מדת האמונה, משום שמיציאת מצרים ניתן ללמוד את כל יסודות ועיקרי האמונה.

הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות יג, טז) האריך לבאר, היאך כל עיקרי האמונה מתבררים על ידי יציאת מצרים, וכיצד נתבטלו על ידה דעותיהם של כל הכופרים והמכחישים למיניהם. וז"ל:

הנה מעת היות עבודת גלולים בעולם מימי אנוש, החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה'. ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון. ומהם שיוודו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם, ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו 'עזב ה' את הארץ'. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד, ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל ביטול הדעות האלה כולם. כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע,